

MARUSINAC U SVJETLU NOVIH ISTRAŽIVANJA

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790350.22>

U radu se donose važniji rezultati arheoloških istraživanja na Marusincu koja su se provodila od 2005. do 2017. godine, paralelno uz konzervaciju i restauraciju sjevernih i istočnih zidova tzv. *basilicae discopertae* otkrivenih u revizijskim istraživanjima prof. Emilija Marina. Na vidjelo su izašle nove zidane presvođene grobnice smještene izvan i unutar građevine te sarkofag u sjevernom brodu s monogramatskim križem ispisanim crvenom bojom direktno na kamenu površinu akroterija, što dosada nije bilo zabilježeno u Saloni. Nađena su i tri nova natpisa. Dva su uklesana na prednje strane sanduka sarkofaga položenih kao spoliji u popločanju, a treći kršćanski je pronađen u sarkofazima u *Raum*-u I. Otkriveni su ostatci mramornog popločanja u sjevernom brodu i dijelovi mozaika koji čine cjelinu s podom u *Raum*-u I. Potvrđeno je i postojanje građevine iz ranije faze, čiji ostatci su dokumentirani zidom ukrašenim freskama, a koja se proteže pod klupom sjevernog broda bazilike.*

Ključne riječi: *Marusinac, Salona, basilica discoperta, presvođena grobnica, sarkofag, Kristogram, monogramatski križ, natpis, freske*

Prva istraživanja starokršćanskog lokaliteta Marusinac, mjesta pokopa i štovanja mučenika Anastazija, tangara iz Akvileje, započeo je 1850. godine tadašnji ravnatelj Arheološkog muzeja Frano Carrara otkrićem kompleksa od 7 presvođenih grobnica povezanih zajedničkim središnjim hodnikom i još jedne zidane grobnice na svod smještene zapadnije.¹ Istraživanja su nastavljena nakon 40 godina pod vodstvom don Frane Bulića, u periodu od 1890. do 1898. godine, tijekom kojih je otkriven najveći dio starokršćanskog građevinskog kompleksa koji se sastoji od mauzoleja, velike ili Anastazijeve bazilike i tzv. *basilicae discopertae*. Početak Bulićevih istraživanja je obilježio nalaz epitafa svećenika Ivana, u predvorju tzv. sjeverne bazilike, koji se datira u 599. ili 603. godinu. Znamenit po spomenu svetog Anastazija, potvrđuje njegovo štovanje na Marusincu do pred sam kraj postojanja Salone.²

Nakon dužeg vremenskog perioda, E. Dyggve i R. Egger su proveli veća revizijska istraživanja tijekom 1930. i 1931. godine. Rezultati njihovih i svih prethodnih istraživanja su objavljeni u znanstvenoj publikaciji *Forschungen in Salona III* koja je izdana 1939. godine. Jedan od zaključaka tih

---

* Zahvaljujem muzejskoj savjetnici Maji Bonačić Mandinić, voditeljici numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu, na identifikaciji i dataciji novca pronađenog tijekom istraživanja. Ivanka Vukšić, restauratorica Arheološkog muzeja u Splitu, je izradila terensku tehničku dokumentaciju i obradila fotografije, a Ika Prpa-Stojanac, viša preparatorica Arheološkog muzeja u Splitu, je očistila novac.

¹ Carrara 1852, 7–8. E. Dyggve je ponovno istraživao grobnice 1930. godine i otkrio da se radi o kompleksu od osam grobnica koncipiranom s po četiri nasuprotno postavljene presvođene grobne komore koje je označio slovom A. Zapadnije položenu grobnicu je označio slovom D. Vidi u: Dyggve – Egger 1939, 7–9.

² Bulić 1890; *Salona IV*, 96.

istraživanja je i Dggveova intepretacija sjeverne građevine kao *basilicae discopertae*, što je izazvalo različita mišljenja znanstvenika.³ Na taj zaključak ga je naveo nalaz baze stupa *in situ* u zapadnom dijelu građevine čiji promjer nije bio dovoljan za nosivi stup srednjeg broda bazilike, nego za lagani, koso postavljen krov trijema koji uokviruje središnji otkriveni prostor.⁴ Iako sjeverni dio građevine nije bio obuhvaćen detaljnijim istraživanjima, E. Dyggve je ipak, na temelju pronađenih arhitektonskih ostataka u ograničeno provedenim sondažnim istraživanjima, predložio njenu restituciju.⁵ Različita znanstvena tumačenja sjevernog građevinskog sklopa i sumnja u Dyggveovu arheološku i arhitektonsku restituciju, potaknula su revizijska istraživanja pod vodstvom Emilija Marina koja su trajala od 1991. do 2000. godine. Istraživanja su rezultirala kompletnim otkrićem sjevernog i istočnog dijela građevine i ukazala na određenu nepodudarnost s Dyggveovim prijedlogom tlocrta toga dijela građevine. Uočeno je da građevina nije podignuta odjednom, nego u više faza, na što su osobito upućivale različite debljine vanjskih zidova. Dvije faze gradnje utvrđene su i na sjevernom zidu „diskoperte“.⁶ Ova otkrića su voditelja istraživanja potaknula na zaključke koji idu u prilog tumačenju sklopa kao skupine mauzoleja, memorija, kojima je pridodan trijem sa zapadne strane.⁷

Nakon kraćeg vremenskog prekida, revizijska istraživanja se od 2005. godine nastavljaju, s time da se od 2007. godine provode paralelno uz konzervatorsko-restauratorske radove.⁸ U prvim dvjema kampanjama, tijekom 2005. i 2006. godine,⁹ istražen je prostor uz vanjski zid *Raum*-a IV (sl. 1) i to otvaranjem sonde kojom su bile obuhvaćene ranije otkrivene dvije presvođene grobnice sa zajedničkim središnjim zidom te prostor istočno i južno od njih. Istraživanja su pokazala postojanje još jedne zidane grobnice u nizu na istoku. Grobnice su položene u smjeru sjever-jug, s pristupnim hodnicima na jugu. Svodovi prve dvije grobnice su bili oštećeni, što je omogućilo istraživanje njihove unutrašnjosti. U prvoj grobnici je u sjeveroistočnom kutu grobne komore otkrivena kosturnica, grobna konstrukcija četvrtastog oblika (63 x 75 cm, vis. 51 cm) izrađena od okomito i vodoravno položenih tegula s kamenom pločom na vrhu (57,45 m / nv) u kojoj su otkriveni skeleti triju pokojnika, a u sloju ispod, na zaravnjenoj tupini, su pronađena još četiri pokojnika. U drugoj grobnici je otkriveno šest skeleta, dok treća novootkrivena nije otvarana jer se nalazila u profilu sonde, a vrata njene grobne komore, sa sačuvanom željeznom alkom, nije bilo moguće otvoriti. Način gradnje grobnica ukazuje da su građene istodobno i to prije podizanja „bazilike“. To dokazuje položaj istočnog zida *Raum*-a IV koji je sagrađen nad pristupnim hodnikom i zapadnim zidom prve grobnice u nizu.

Uz pristupni hodnik zadnje grobnice u nizu nađen je dječji grob u tupini (95 x 50 cm), u smjeru zapad-istok, pokriven dvjema vodoravno položenim tegulama (56,74 m / nv) omeđenim imbreksima na kraćim stranama.

U južnom dijelu sonde otkrivena je još jedna zidana presvođena grobnica orijentacije sjever-jug. U grobnoj komori (205 x 110 cm) su pronađena dva skeleta odraslih pokojnika položenih na pod-

³ Stručna mišljenja znanstvenika o tzv. bazilici diskoperti pogledati u: Marin 1993, 260–263; Marin 2006, 510–512; Marin 2011, 132–133; Marin 2014, 233–235.

⁴ Marin 2014, 236.

⁵ Dyggve – Egger 1939, sl. 23, 112–114.

⁶ Marin 2011, 127–128, 133; Marin 2014, 235–236, crtež 1.

⁷ Marin 2014, 236.

⁸ Istraživanja vodi i konzervatorsko-restauratorske radove nadgleda viša kustosica lokaliteta Ema Višić-Ljubić. Projekt konzervacije i sancije sjevernog dijela tzv. bazilike diskoperte izradio je dipl. ing. građ. Neven Kunjašić.

⁹ Višić-Ljubić 2006; Višić-Ljubić 2007.

nicu od nabijene žbuke s vidljivim primjesama mljevene crvene keramike. U ispuni grobnice je pronađen lošije očuvan novac (56,59 m / nv), koji se datira u 4. st. Kao grobni prilozci su na podu grobnice otkriveni (56,20 m / nv) perla od gagata i probušeni kasnoantički brončani novac Konstantinovih sinova careva Krispa (317. – 326.) ili Konstantina II (337. – 340.) S istočne strane zidane grobnice nastavlja se konstrukcija od uslojenog kamena, što ukazuje na mogućnost postojanja još jedne grobnice u nizu. Južnije od otkrivenih grobnica, u istraživanjima F. Bulića 1897. godine, nađena je još jedna zidana presvođena grobnica (K) položena u smjeru istok-zapad s pristupnim hodnikom na istoku.¹⁰

Nastavljeni su radovi i u *Raum*-u I istraživanjem unutrašnjosti četiri sarkofaga koji su još u antičko vrijeme opljačkani.¹¹ Sarkofazi su bili postavljeni na tupinu, ispod poda koji je uz rub bio ukrašen višebojnim mozaikom te mramornim pločama s natpisom po sredini, od kojih se jedna datira u 1. desetljeće 5. st.,¹² a druga u 3. st.¹³ Tri anepigrafska sarkofaga su bila orijentirana zapad-istok, a četvrti je s epitaфом Anatolija, trgovca iz Klaudiupolisa, na grčkom jeziku, datiran u 1. desetljeće 5. st. i bio je položen zapadno od njih u smjeru sjever-jug.¹⁴ U dva, sjevernije smještena, pronađeni su ulomci natpisa s kraja 4. i poč. 5. st. uklesanog na ploči od bijelog vapnenca.¹⁵ Osim natpisa, u sarkofazima su pronađeni i manji kameni ulomci arhitektonske plastike, poput tranzene i pluteja te dva ulomka mramorne menze.¹⁶

Od 2007. godine započelo se s provođenjem konzervatorsko-restauratorskih radova kojima su obuhvaćeni arhitektonski ostatci sjevernog i istočnog dijela građevine, otkriveni u revizijskim istraživanjima pod vodstvom E. Marina. Izvršena je sanacija i konsolidacija te djelomična rekonstrukcija arhitektonskih ostataka u *Raum* I, II, IV i V te u sjevernom brodu i sjevernom aneksu „bazilike“.¹⁷ Tijekom ovog procesa došlo je i do otkrića novih grobova. Prilikom razlaganja sre-

Sl. 1 Presvođene grobnice istočno od *Raum*-a IV
(foto: I. Vukšić)

¹⁰ Bulić 1898, 37; Dyggve – Egger 1939, 10, sl. 5.

¹¹ Sarkofazi su otkriveni 1993. godine u istraživanjima koja je vodio E. Marin.

¹² *Salona IV*, 109.

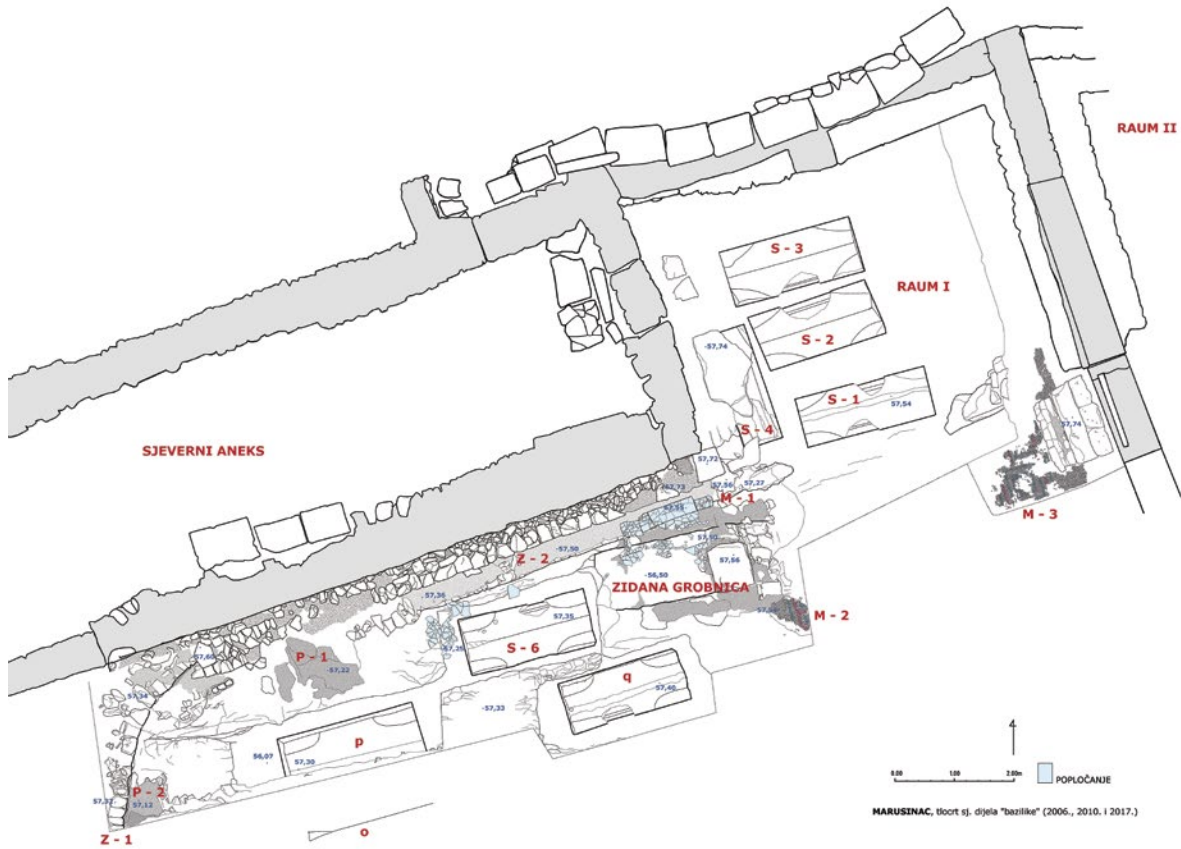
¹³ Marin 2014, 239. Autor smatra da je ova ploča vjerojatno sekundarno upotrebljena.

¹⁴ *Salona IV*, 795.

¹⁵ Višić-Ljubić 2011a, 617–620.

¹⁶ Višić-Ljubić 2007, 427–428; Višić-Ljubić 2011a, 620–623.

¹⁷ Konzervatorski radovi su obavljani u više kampanja i to: 2007. godine, svaku godinu od 2009. do 2012. te 2014., 2016. i 2017. godine.

Sl. 2 Tlocrt sjevernog dijela „bazilike“, istraživanja 2006., 2010. i 2017. godine (crtež: I. Vukšić)

dišnjeg dijela klupe koja se nalazi uz sjeverni zid *Raum*-a I pronađeni su u razini temelja dijelovi ljudskog kostura bez grobne konstrukcije.¹⁸ Dijelom pod zapadnim zidom iste prostorije, otkriven je grob pod tegulama orijentacije istok-zapad.¹⁹ Uz južno lice ogradnog zida sjevernog aneksa su pronađena još tri groba pod tegulama iste orijentacije.²⁰ Grobovi u amforama su otkriveni na tri lokacije: ispod ploče otvora kanala za odvod kišnice u sjevernom zidu aneksa,²¹ istočno od vanjskog zid *Raum*-a II, te u *Raum*-u V južno od zidane grobnice *E*.²² Izvršeni konzervatorski radovi su rezultirali dodatnom dokumentacijom koja potvrđuje višefaznost u gradnji diskoperte, što je već u svojim istraživanjima uočio E. Marin.²³

Arheološka istraživanja u sjevernom brodu „bazilike“ su bila potaknuta potrebom konzervacije sjevernog zida i klupe prislonjene uz zid sačuvane u dužini 11 m. Godine 2010. je uz istočni dio klupe otvorena probna sonda (2,5 x 2,5 m) koja je ukazivala na nešto složeniju arheološku situ-

¹⁸ Višić-Ljubić 2011b, 674.

¹⁹ Višić-Ljubić 2012, 659.

²⁰ Višić-Ljubić 2013, 756.

²¹ Višić-Ljubić 2012, 660.

²² Višić-Ljubić 2008, 480.

²³ Marin 2014, 236.

aciju.²⁴ Uz klupu su otkriveni dijelovi poda građevine izvedenog pretežito od mramornih ploča i južnije smještene ostatke zidane grobnice iz ranije faze. Istraživanja su nastavljena 2017. godine otvaranjem sonde (11 x 3,5 do 4 m) kojom je obuhvaćena klupa cijelom dužinom i prostor južno od nje (sl. 2). Obje istraživačke kampanje su pokazale da se uz klupu prostiralo popločanje koje se sastojalo od mramornih i vapnenačkih ploča. Popločanje se najbolje očuvalo uz istočnu stranu klupe u dužini od oko 1,80 m i širini 1,15 m. Sastojalo se od nekoliko pravokutno oblikovanih mramornih ploča raznih veličina koje su postavljene jedna do druge. Samo je jedna ploča, smještena najistočnije (57,55 m / nv) sačuvana gotovo u cjelosti tako da smo bili u mogućnosti utvrditi njene dimenzije koje iznose 95 x 27,2 cm (sl. 3). Preostale su slabije očuvane. Debljina ploča varira od 1,8 cm do 2,7 cm. Dio popločanja je činila i jedna manja vapnenačka ploča (dim. 30,5 x 18,5 cm) koja

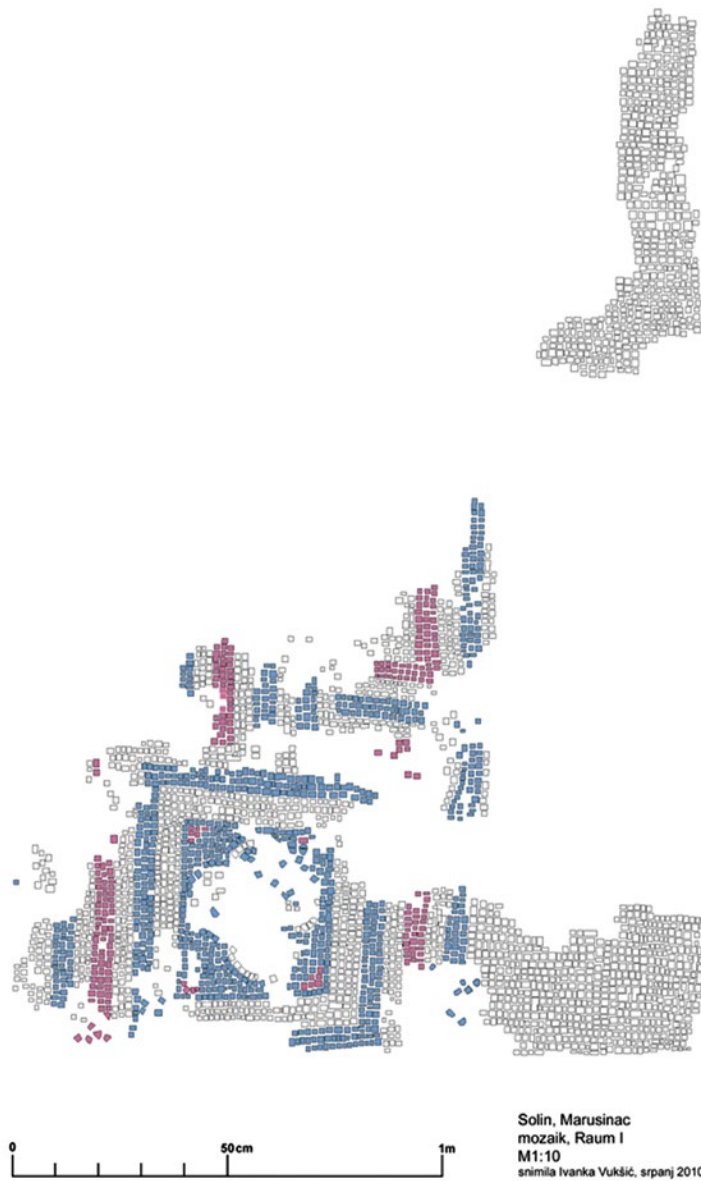

Sl. 3 Dio popločenja in situ u sjevernom brodu „bazilike“ (foto: I. Vukšić)

se nalazi na njegovom istočnom kraju. Ostatci popločanja uza zapadnu stranu klupe su se lošije očuvali. Najzapadniji nalaz ploče *in situ* (57,21 m / nv) je otkriven na oko 5,30 m udaljenosti od početka klupe na istoku, tako da možemo pretpostaviti da se popločanje protezalo barem toliko u dužinu. Dalje prema zapadu, na mjestu proširenja klupe, pronađen je dio zaravnjene žbukane podnice (57,26 m / nv) nepravilna oblika (P-1) koji se pruža od ruba klupe na sjeveru prema jugu u dužini od oko 1 m.

Uz istočni rub klupe i popločanja, na ulazu u *Raum I*, pronađene su manje površine mozaičkog poda (M-1) sastavljene isključivo od bijelih tesera (57,56 m / nv). Južnije je pronađen još jedan dio mozaika (M-2) koji se sastoji od obruba ispunjenog bijelim tesarama i geometrijskog motiva izvedenog u crveno-bijelo-plavoj boji (57,54 m / nv). Na istočnom dijelu *Raum-a I*, uz klupu i južno uza stube koje vode u *Raum II* otkriveni su također dijelovi višebojbnog mozaika s geometrijskim motivima izvedenim u crveno-bijelo-plavoj boji (M-3) među kojima se razaznaje slabije

²⁴ Višić-Ljubić 2011b.

Sl. 4 Dio mozaičkog poda s motivom Salomonovog čvora u Raum-u I (crtež: I. Vukšić)

očuvan motiv Salomonovog čvora (sl. 4).²⁵ U istraživanjima 1993. godine su također nađeni rubni dijelovi mozaičkog poda sastavljenog od bijelih tesera i to u sjevernijem dijelu prostorije uza zapadni i sjeverni zid, dok se uz istočni zid sačuvao i ulomak višebojnog geometrijskog ukrasa.²⁶ Svi ulomci mozaičkog poda pronađeni na ovom prostoru najvjerojatnije predstavljaju dijelove istog mozaičkog tepiha čiji južni rub je u svojim istraživanjima otkrio E. Dyggve i označio ga slovom O.²⁷

²⁵ Višić-Ljubić 2011b, 674.

²⁶ Marin 2014, 238.

²⁷ Dyggve – Egger 1939, 59–61, sl. 74, 76.

U sjevernom brodu „bazilike“ pronađen je i jedan novi sarkofag (S-6) smješten sjevernije od tri već ranije poznata anepigrafska sarkofaga (*o*, *p* i *q*), otkrivena 1893. godine.²⁸ Svi sarkofazi su položeni u smjeru istok-zapad. Novootkriveni sarkofag je dužine 220 cm, širine 98 cm i visine 115 cm, od čega na poklopac otpada 63 cm. Nalazi se ispod slabo očuvanog poda ovog dijela građevine položen u grobnu jamu iskopanu u tupini. Sanduk sarkofaga je imao istaknuto postolje uz prednju južnu i dvije bočne strane, a na sjevernoj strani poklopca se nalazila velika rupa nastala tijekom pljačkaških pohoda nakon pada grada. U sarkofagu su pronađena dva skeleta djelomice zatrpana zemljom iz gornjih slojeva u kojoj je, osim brončanog novca Arkadija, pronađeno više ulomaka mramornih i vapnenačkih ploča, dijelova popločanja koje se nalazilo nad sarkofagom. Nalaz novca s kraja 4. st., ili samog početka 5. st., ukazuje da je sarkofag tu položen najvjerojatnije neposredno prije gradnje i uređenja ovog dijela „bazilike“ koje je nastupilo početkom 5. st.²⁹ Na sanduku sarkofaga nije nađen natpis, ali su na akroterijima južne, prednje strane poklopca otkriveni Kristogrami, odnosno monogramatski križevi (sl. 5) napisani crvenom bojom direktno na finije klesarski obrađenu površinu kamena.³⁰

Sl. 5 Desni akroterij s prikazom monogramatskog križa
(foto: I. Vuksić)

Prikazani su u formi latinskog križa raširenih krajeva kojemu gornji dio okomite haste završava grčkim slovom P (rho) s otvorenim zaobljenjenim gornjim dijelom na koji se nastavlja kratka kosa crta.³¹ Dimenzije križeva nisu jednake. Križ na istočnom akroteriju je nešto veći (21,5 x 14 cm) i bolje očuvan od onoga na zapadnom (19,5 x 13,5 cm). Nalazi ovih monogramatskih križeva predstavljaju jedine takve primjere pisanja izravno na kamenu površinu sarkofaga u Saloni, što nam može ukazivati na mogućnost korištenja ove tehnika pisanja i za nadgrobne natpise. Na takvo razmišljanje bi nas moglo potaknuti postojanje velikog broja anepigrafskih sarkofaga u Saloni, među kojima je nezanemariv broj onih koji na prednjoj strani sanduka imaju jednostavnije ili bogatije ukrašenu tabulu ansatu.³² Naime,

²⁸ Jelić 1894, 50.

²⁹ Marin 2014, 239.

³⁰ O monogramima s Kristovim imenom i njihovim tipovima vidi u: Marucchi 1908, 216–218 i Testini 1980, 354 i dalje.

³¹ Oblik monogramatskog križa kod kojega grčko slovo P (rho) poprima oblik latinskog slova R naziva se i grčko-latin-ski monogramatski križ, vidi u: De Rossi 1880.

³² Samo je na Manastirinama registrirano 68 anepigrafskih sarkofaga *in situ*, a od toga broja ih je 10 s *tabula ansata* (Matijević 2011).

korištenje crvene boje, kojom su se dodatno naglašavala uklesana slova natpisa ili kršćanskih simbola, potvrđeni su u Saloni na dvama poklopcima sarkofaga. Tragovi crvene boje su vidljivi na Augustinu epitafu uklesanom na prednjoj strani poklopca sa Manastirina koji se datira u 4. st. Na isti način je na njegovoj bočnoj strani istaknut jednako oblikovan monogramatski križ sa simboličkim slovima A i ω ispod vodoravnih hasta i golubicama te dodatni križ na stražnjem akroteriju.³³ Na drugom poklopcu sa simboličkim prikazima Krista i dvanaestorice apostola dodatno su crvenom bojom naglašena imena svih apostola na akroterijima, kao i kristogram s natpisom *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum saeculi* na središnjem zabatu.³⁴ Korištenje crvene boje je zastupljeno i na kršćanskim natpisima pronađenima u rimskim katakombama.³⁵ Monogramatski križevi, oblikovani poput novopronađenog, zastupljeni su u Saloni s još nekoliko primjeraka. Tako oblikovani predstavljaju njegov jednostavniji oblik, budući da se pojavljuju i u složenijoj kompozicijskoj shemi poput prikaza s urezanim grčkim slovima A i ω ispod vodoravnih krakova križa te unutar kružnice. Na lokalitetu 16 sarkofaga zabilježena su tri; na akroterijima prednje strane poklopca sarkofaga supružnika Eutihijana i Artemije koji se datira u razdoblje od sredine 4. do sredine 5. st.³⁶ te jedan postavljen u središte kružnice na desnom akroteriju poklopca anepigrafskog sarkofaga.³⁷ S Manastirina potječe još najmanje pet primjeraka. Dva su uklesana na akroterije uništenog poklopca sarkofaga izložene u Memoriji IV, od kojih je jedan postavljen zrcalno, i datiraju se u 2. pol. 5. st.³⁸ U prostoru sjeveroistočno od apsida bazilike (*area*) izložen je jedan akroterij s veoma slično oblikovanim monogramatskim križem. Bogatije oblikovani Kristogram izveden u plitkom reljefu nalazi se na ulomku većeg akroterija pronađenog u zidanoj grobnici položenoj ispod monumentalnog sarkofaga u tjemenu apsida Memorije VII.³⁹ Veoma slično oblikovan križ se nalazi na kamenom bloku s nepoznatog nalazišta u Saloni.⁴⁰ Osim na akroterijima, kristograme ovoga oblika nalazimo i na gornjem dijelu pilastra s Manastirina⁴¹ te na ulomku nadvratnika s nepoznatog nalazišta u Saloni.⁴² Ova inačica monogramatskog križa u Saloni je u manjem broju zastupljena od oblika s grčkim slovom P (rho) zatvorenog gornjeg dijela.⁴³ Međutim, obje inačice se, prema dataciji natpisa uz koje se uglavnom pojavljuju, mogu smjestiti u 4. i 5. st. ne isključujući njihovu kasniju pojavu.

Istočno od novopronađenog sarkofaga (S-6) otkrivena je zidana grobnica orijentacije istok-zapad, koja je jednim dijelom bila ukopana u tupinu (sl. 6). Svod grobnice nije bio sačuvan, ali su

³³ Cambi 1977, 87, kat. br. 34; *Salona IV*, 780.

³⁴ Cambi 1977, 82, kat. br. 22; *Salona IV*, 305.

³⁵ Baruffa 2006, 97 – natpis pape Kaja; 108 – natpis đakona Severa.

³⁶ *Salona IV*, 227.

³⁷ Sarkofag se nalazi petnaesti po redu, gledano s istoka. Bulić 1899, 136; Bulić 1984, 87.

³⁸ *Salona IV*, 355.

³⁹ Prigodom obilaska lokaliteta 2015. godine uočila sam ovaj ulomak koji se nalazio u grobnici na sloju recentne zemlje kojom je grobna komora bila djelomice zatrpana. Na ulomku je vidljivo da je njegov manji gornji dio naknadno slijepljen. Sačuvana je desna strana monogramatskog križa s grčkim slovom ω . Lijeve strane je otučena i vidi se jedino završetak desne zakošene crte velikog grčkog slova A. Dimenzije ulomka su 37 x 26 x 42 cm. Inv. br. 73846.

⁴⁰ *Salona I*, 14, II.3.

⁴¹ *Salona I*, 26–27, III.b.14.

⁴² *Salona I*, 5, I.a.4.

⁴³ U Korpusu salonitanskih kršćanskih natpisa inačica sa zatvorenim gornjim dijelom grčkog slova P (rho) se pojavljuje uz 16 natpisa i to pretežito na akroterijima, a manje na sanducima sarkofaga (*Salona IV*, 122, 158, 226, 233, 247, 251, 307, 359, 364, 366, 422, 466, 753, 794, 795, 761,799). Još jedan primjerak potječe s ulomka natpisa s Marusinca (Višić-Ljubić 2011, 617–620).

Sl. 6 Pogled na grobnicu i sarkofage smještene ispod poda sjevernog broda „bazilike“ (foto: E. Višić-Ljubić)

zato dijelovi njegove konstrukcije, pretežito ulomci tegula i kamena, pronađeni u njenoj ispuni. Sačuvani su samo sjeverni i južni zid grobnice u visini od 0,75 do 1 m i u dužini od oko 2,30 m. Širina grobnice iznosi 1 m. Na istočnom kraju južnog zida grobnice uočen je početak konstrukcije svoda (57,49 m / nv) od tegula. Pod grobnice je bio pokriven debljim slojem žbuke koja se samo djelomice očuvala (56,60 m / nv). U njoj nisu pronađeni osteološki ostatci, što upućuje da je još u antici izgubila svoju funkciju. Na to ukazuje i solidno građena zidana konstrukcija postavljena u njezinom istočnom dijelu.⁴⁴ Zapadni zid grobnice nije sačuvan i najvjerojatnije je srušen kad se kopala raka za sarkofag (S-6). Na sjevernom i južnom zidu grobnice otkriveni su ostatci višebojnih oslika.⁴⁵ Iako je žbuka prekrivena slojem skrame, naziru se biljni motivi u crvenoj, zelenoj i oker boji na bijeloj podlozi.⁴⁶ U ispuni grobnice su pronađeni brončani novci s kraja 4. st., a među njima jedan pripada Konstanciju II., što bi upućivalo na vrijeme njena rušenja. Nakon toga se uređuje

⁴⁴ Dimenzije zidane konstrukcije iznose: dužina 106 cm, širina 100 cm i visina 75 cm. Njezino zapadno lice je dobro očuvano i sastoji se od 4 reda kamena, dok je njena istočna strana većim dijelom razrušena. Kao spoliji su pronađena ugrađena dva ulomka tijela stupova od kojih je jedan tordiran.

⁴⁵ Oslike u presvođenim grobnicama na Marusincu su do sada dokumentirane u dvjema zapadnijim grobnim komorama grobnica u nizu smještenim ispod sjevernog zida Anastazijeve bazilike, a koje je Dyggve označio slovom D (Dyggve – Egger 1939, 13–14, sl. 21).

⁴⁶ U tijeku su radovi na čišćenju oslika koje obavljaju magistri konzervacije i restauracije Krešimir Bosnić, Nikola Radošević i Nađa Radović.

prostor nad grobnicom postavljanjem mramornog popločanja koje se djelomice sačuvalo nad njenim sjevernim dijelom. Stoga i ovu presvođenu grobnicu možemo smjestiti u horizont prije gradnje „bazilike“, najvjerojatnije u 4. st.⁴⁷

Nad južnim dijelom zidane konstrukcije u grobnici i na oko metar udaljenosti od južnog ruba klupe u sjevernom brodu se nalazi jednostavno obrađena masivna kamena ploča (70 x 80 x 14 cm) učvršćena za podlogu žbukom sa svih strana (visina ploče 57,57 m / nv). Njena funkcija nije sasvim jasna budući da je njenim postavljanjem uništen pod toga dijela građevine koji se sastojao od mramornih ploča i mozaika koji čini cjelinu s mozaičkim podom iz *Raum*-a I.

Južno od klupe u sjevernom brodu otkriven je zid (Z-2) koji se pruža u pravcu istok-zapad, položen paralelno sa sjevernim zidom „bazilike“. Zid započinje otprilike na polovici dužine klupe i nastavlja se prema istoku i ulazi u *Raum* I gdje se prekida. Sačuvan je u dužini od oko 6 m i u visini (57,45 m / nv) od oko 10 cm ispod razine mramornog popločanja „bazilike“. Jednim manjim dijelom zid naliježe na sjeverni zid grobnice. Ova situacija ukazuje da je zid sagrađen nakon grobnice, ali svakako prije sjevernog zida „bazilike“.

U krajnjem zapadnom dijelu sonde su još u istraživanjima 1994. godine bili pronađeni ostatci zakrivljenog zida (Z-1) čiji sjeverni dio se proteže ispod krajnjeg zapadnog dijela klupe.⁴⁸ Nova istraživanja su pokazala da se ta zidana konstrukcija, sačuvana u visini od 0,65 m, sastoji od tri reda kamena postavljena na sloj tupine, od kojih dva donja reda čine temelj građevine. U razini trećeg najgornjeg reda kamena (57,16 m / nv) pronađeni su ostatci debljeg sloja žbukane podnice (P-2) te građevine kao i ostatci fresaka ukrašenih geometrijskim motivom. Iznad podnice, u sloju naboja za pod bazilike nađen je brončani novac s kraja 4. st., što bi odgovaralo vremenu gradnje istočnog dijela građevine, kako je predložio E. Marin, poč. 5. st.⁴⁹ Na tlocrtu s istraživanja 1994. godine su oko 2,5 m istočnije od zakrivljenog zida dokumentirani ostatci kraćeg zida položenog u pravcu sjever-jug. Međutim, novija istraživanja su pokazala da se ne radi o zidu, već o recentnoj kamenoj ispuni sonde u obliku rova iz vremena Dyggveovih istraživanja. Sonda je bila iskopana sjeverno od sarkofaga *p* i rezultirala je otkrićem dijela sjevernog zida bazilike i uz nju postavljene klupe.⁵⁰ Pod kamenom ispunom rova otkrivena je zaravnjena žbukana podnica (P-1) na naboju od lomljenog kamenja i zemlje postavljenog na kamen živac. Južno je otkriven sjeverni dio grobne jame iskopane u tupini za smještaj sarkofaga označenog slovom *p*. Uz njegovu zapadnu stranu, u antičkoj šuti (56,07 m / nv), je pronađena oštećena baza stupa promjera 33 cm, koja je najvjerojatnije već u antici odbačena. Istočnije postavljen sarkofag označen slovom *q* je otvoren, ali u njemu nisu pronađeni ostatci kostura. Sanduk (dim. 2 x 0,68 m) je bio ispunjen zemljom i velikim kamenjem, što je ukazivalo da je bio istražen.

Tijekom konzervatorsko-restauratorskih radova 2012. godine kojima su bili obuhvaćeni sjeverni zid „bazilike“ i prostor sjevernog aneksa, otkrivena su dva epitafa uklesana na ulomcima prednjih strana sanduka sarkofaga od vapnenca, koji su se nalazili kao spoliji u popločanju postavljenom uz vanjsko lice zida.⁵¹ Stranice s natpisima su bile položene prema zemlji (sl. 7a).

⁴⁷ Višić-Ljubić 2006, 388; Marin 2014, 240.

⁴⁸ Marin 2011, 130, sl. 8.

⁴⁹ Marin 2014, 239.

⁵⁰ Rov je na tlocrtu označen slovom *b* u: Dyggve – Egger 1939, 25, T. 1, T. 2. QS. 2.

⁵¹ Višić-Ljubić 2013.

7a

7b

7c

Sl. 7 Pogled na ploče s natpisom prilikom otkrića (foto: E. Višić-Ljubić)

Prvi natpis (sl. 7b)⁵² je uklesan unutar natpisnog polja uokvirenog jednostavnom S-profilacijom i obrubnom letvom. Dimenzije sačuvanog ulomka iznose 70 x 52 x 15 cm. Lijeva strana natpisa je otučena i nedostaje. Klesan je u 4 retka pravilnim slovima ujednačene visine (od 3,5 do 4 cm). Znakovi razdvajanja u obliku trokuta (*triangulum distinguens*) se pojavljuju u drugom retku nakon gentilicija AVR i u četvrtom retku nakon D(ies). Na početku trećega retka je od slova N sačuvan samo vrh desne okomite crte. Natpis s predloženom restitucijom glasi:

[---]ORIA IVCVNDA VIVA
 [SIBI] POSVIT ET AVR(elio) VRSI
 [---]NO CONIVGI SVO QVI
 [VIXIT] ANNOS LXX M(enses) IIII D(ies) VIII

⁵² Predmet je upisan pod inv. br. 73844.

Iz natpisa saznajemo da je jedna ženska osoba nepotpuna gentilicija (sačuvana su četiri zadnja slova) s kognomenom Jukunda za života sebi i svojemu mužu Aureliju Ursicinu ili Ursilijanu koji je živio 70 godina, 4 mjeseca i 9 dana postavila nadgrobni natpis. Budući da središnji dio suprugova kognomena nije sačuvan, restitucija je predložena prema dosada zastupljenim imenima u Saloni. Kognomen *Ursicinus* je veoma čest u Italiji i u keltskim provincijama,⁵³ a u Saloni je zabilježen na dva natpisa od kojih se jedan datira u kasni principat,⁵⁴ a drugi u 5. i 6. st.⁵⁵ Međutim, kognomen *Ursilianus* nije do sada zabilježen nigdje na prostoru Rimskog Carstva,⁵⁶ osim kod dvije osobe iz Salone čiji natpisi se datiraju u kasni principat⁵⁷ i dominat,⁵⁸ te kod jedne osobe iz Dirahija u Makedoniji.⁵⁹ Suprugov nomen *Aurelius* je najzastupljeniji carski gentilicij u provinciji Dalmaciji, pa tako i u Saloni, u vrijeme kasnog principata i dominata. Među nositeljima toga gentilicija je bio velik broj stranaca sa Istoka i dunavskih provincija te vojnika i carskih oslobođenika. Nosio ga je i znatan broj stanovnika Salone podrijetlom iz unutrašnjosti provincije Dalmacije.⁶⁰ Kognomen supruge *Iucundus* je raširen posvuda i to osobito u Italiji i na zapadu većinom kod oslobođenika. U Saloni je zabilježen na natpisima datiranim u rani i kasni principat.⁶¹ Imenski obrazac supruge ne sadrži *praenomen*, što postaje uobičajeno od druge polovice 2. st.⁶² Ostale karakteristike natpisa, kao što je upotreba izraza *posuit* te uz godine detaljnije navođenje mjeseci i dana života, upućuju na dataciju natpisa u period kasnog principata,⁶³ odnosno u kraj 2. i 3. st.

Drugi natpis (sl. 7c)⁶⁴ se nalazi unutar natpisnog polja uokvirenog jednostavnom zakošenom profilacijom i obrubnom letvom na čijoj desnoj strani se nalazi ansa na koju se nastavlja početak okomito postavljenog pravokutnog polja. Ovaj ulomak, dimenzija 100 x 72 x 14 cm, pripada standardnom tipu salonitanskih sarkofaga koje karakterizira klasična trodijelna raščlamba s tabulom ansatom na pročelju sanduka.⁶⁵ Taj tip se, prema N. Cambiju, počinje pojavljivati pri kraju 2. st. i u upotrebi je do kraja 4. st.⁶⁶ Lijeva strana natpisnog polja s početnim dijelovima natpisa nedostaje. Epitaf je klesan u četiri retka pravilnim slovima ujednačene veličine (visina varira od 4,5 do 5 cm). Zadnji, četvrti redak natpisa je centriran i od početnog slova *P* u riječi *posuit* sačuvan je gornji zakrivljeni dio. Ligature se pojavljuju u drugom retku *NE* u ženskom imenu Augustin(a)e, i u trećem retku *HE* i *MA* u muškom imenu Hermagoras. Natpis s predloženom restitucijom glasi:

[---]INO VET(erano) AVGG(ustorum)
 [---]AVGVSTIN(a)E CO(n)IVG(i)
 [---]VS HERMACORAS
 POSVIT

⁵³ Alföldy 1969, 317, s. v. *Ursicinus*.

⁵⁴ *CIL* III, 2623.

⁵⁵ *Salona* IV, 289.

⁵⁶ Alföldy 1969, 317, s. v. *Ursilianus*.

⁵⁷ *CIL* III, 2123.

⁵⁸ *CIL* III, 1967.

⁵⁹ *EDCS*-27100382.

⁶⁰ Alföldy 1969, 47.

⁶¹ Alföldy 1969, 223, s. v. *Iucundus*.

⁶² Alföldy 1969, 27.

⁶³ Alföldy 1969, 29–30.

⁶⁴ Predmet je upisan pod inv. br. 73845.

⁶⁵ Cambi 2010, 67, sl. 5.

⁶⁶ Cambi 2010, 67.

Iz natpisa saznajemo da je Hermagora svojoj supruzi Augustini i veteranu nepoznata imena postavio nadgrobni natpis. Muškarce s kognomenom *Hermagoras* ne nalazimo u Saloni, a izuzetno je rijetko i u ostalim dijelovima Carstva.⁶⁷ U Rimu ih je zabilježeno troje,⁶⁸ a u Britaniji samo jedan.⁶⁹ Ispred njegova imena sačuvana su dva posljednja slova njegova gentilicija (*-us*), tako da se njegovo ime pojavljuje u dvočlanoj imenskoj formi, dok za njegovu ženu to ne možemo reći jer je taj dio natpisa nestao. Žensko ime *Augustina* nalazimo na širem području Rimskog Carstva.⁷⁰ U Saloni je zabilježena samo jedna kršćanka toga imena na epitafu s Manastirina datiranom u 395. godinu.⁷¹ Na natpisu se pojavljuju i primjeri vulgarnog latiniteta. Uz pojavu monoftongizacije diftonga,⁷² prijelaz diftonga *ae* u monoftong *e*, koja se primjećuje u pisanju imena Hermagorove supruge Augustine u dativu i to kao *Augustine* umjesto *Augustinae*, vidljiv je i gubitak nazalnog glasa *n* u središnjem dijelu riječi *co(n)iug(i)*,⁷³ kojoj nedostaje i završno *i* što bi se moglo objasniti manjkom prostora ili prijelaskom u sljedeći red. Natpis bi se, s obzirom na svoje karakteristike, mogao datirati u kasni principat i početak dominata, odnosno u 3. i početak 4. st.

Najnovija istraživanja na lokalitetu Marusinac iznijela su na vidjelo niz novih arheoloških nalaza kojima smo nadopunili naša dosadašnja saznanja. Na prostoru sjevernog broda tzv. *basilicae discopertae*, otkriveni su ostatci zidova dviju građevina koji su prethodili njezinoj izgradnji. Uz zapadni završetak klupe definiran je dio zakrivljenog zida (Z-1) ukrašenog freskama i sačuvanom podnicom jedne građevine te zid (Z-2) druge, smješten istočnije, položen u pravcu istok-zapad. Horizontu koji je prethodio izgradnji „bazilike“ pripada i presvođena grobnica pronađena u istočnom dijelu. Bogatiji izgled interijera tzv. *basilicae discopertae* izašao je na vidjelo pronalaskom popločanja u sjevernom brodu sastavljenog od pretežito mramornih ploča u kombinaciji s vapnenačkim. Važno otkriće predstavlja nalaz monogramatskih križeva upisanih crvenom bojom direktno na kamenu površinu akroterija novopronađenog sarkofaga (S-6), što do sada nije bilo zabilježeno u Saloni.

KRATICE

CIL III – *Corpus Inscriptionum Latinarum, Inscriptiones Aegypti, Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici, partes 1 et 2*, Berlin 1873–1902.

EDCS – Epigraphic Datenbank Clauss Slaby (<http://www.manfredclauss.de/gb/index.html>)

OPEL I – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, Zusammengestellt und bearbeitet von Barnabás Lörincz, ABA – BYSANVS, Budapest 2005.

OPEL II – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, Zusammengestellt und bearbeitet von Barnabás Lörincz, CABALICIVS – IXVS, Wien 1999.

⁶⁷ OPEL II, 179, s. v. *Hermagoras*.

⁶⁸ EDCS-20200005, EDCS-33200070, EDCS-33600287.

⁶⁹ EDCS-07800844.

⁷⁰ OPEL I, 95, s. v. *Augustina*; Kajanto 1965, 316.

⁷¹ *Salona IV*, 170.

⁷² Skok 1915, 16–25; Kurilić 2013; Zović 2015, 163–166.

⁷³ Skok 1915, 47–48; Kurilić 2013; Zović 2015, 180–182.

LITERATURA

- Alföldy 1969 G. Alföldy, *Die Personennamen idn der römischen Provinz Dalmatia*, Heildeberg 1969.
- Baruffa 2006 A. Baruffa, *The Catacombs of st. Callixtus: History, Archaeology, Faith*, Vatican City 2006.
- Bulić 1890 F. Bulić, „Ritrovamenti risguardanti la topografia suburbana dell´antica Salona“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 13, Split 1890, 49–54.
- Bulić 1898 F. Bulić, „Scavi nell´antico cimitero cristiano di Marusinac (Coemeterium S. Anastasii)“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 21, Split 1898, 37–47.
- Bulić 1899 F. Bulić, „La necropoli suburbana di sedici sarcofaghi a Kapljuč di Salona“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 22, Split 1899, 133–137.
- Bulić 1984 F. Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, priredio i uredio E. Marin, Split 1984.
- Cambi 1977 N. Cambi, „Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 70–71 (1968–1969), Split 1977, 57–106.
- Cambi 2010 N. Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji (od II. do IV. stoljeća)*, Split 2010.
- Carrara 1852 F. Carrara, *De´ scavi di Salona nel 1850*, Praga 1852.
- Dyggve – Egger 1939 E. Dyggve – R. Egger, *Forschungen in Salona III*, Wien 1939.
- Jelić 1894 L. Jelić, „Scavi nell´ antico cimitero cristiano di Marusinac a Salona“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 17, Split 1894, 49–52.
- Kajanto 1965 I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965.
- Kurilić 2013 A. Kurilić, „Odlike vulgarnog latinskog jezika na epigrafskim spomenicima“, *Zbornik radova sa skupa Academia ragusina*, Dubrovnik 2009, Zagreb 2013.
- Marin 1993 E. Marin, „Nova istraživanja na Marusincu u Saloni“, *Diadora* 15, Zadar 1993, 259–273.
- Marin 2006 E. Marin, „Marusinac-Salona: Novitates (avec un appendice épigraphique de D. Feissel)“, u: R. Harreither et al. (ur.), *Frühes Christentum zwischen Rom und Konstantinopel: Acta Congressus Internationalis XIV Archeologiae Christianae, Vindobonae 1999, Studi di antichità cristiana* 62, Città del Vaticano – Wien 2006, sv. 1, 509–518.
- Marin 2011 E. Marin, „Solinska Crkva i njezini mučenici. Istraživanja i otkrića“, u: D. Damjanović (ur.), *1700 godina svetih srijemskih mučenika. Zbornik radova s međunarodnog simpozija o 1700. obljetnici Sirmijsko-panonskih mučenika (304.-2004.)*, Đakovo 2011, 121–140.
- Marin 2014 E. Marin, „Sjeverno svetište na Marusincu u Saloni – Rezultati revizijskih istraživanja tzv. bazilike diskoperte na Marusincu u Saloni,

- epigrafička i hagiografska baština“, u: J. Belamarić *et al.* (ur.), *Splitska hagiografska baština: povijest, legenda, tekst. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu od 26. do 27. rujna 2011.*, Split 2014, 231–252.
- Marucchi 1908 O. Marucchi, *Manuale di archeologia cristiana*, Roma 1908.
- Matijević 2011 I. Matijević, „Anepigrafski sarkofazi *in situ* iz bazilike na Manastirinama“, *Tusculum* 4, Solin 2011, 87–110.
- De Rossi 1880 G. B. de Rossi, „Della croce monogrammatica greco-latina; cioe composta colla lettera latina R in luogo della greca P“, *Bullettino di archeologia cristiana*, ser. III, a. V, Roma 1880, 154–160.
- Salona I* N. Duval – E. Marin – C. Metzger (ur.), *Salona I. Recherches archéologiques franco-croates à Salone. Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone*, Rome – Split 1994.
- Salona IV* N. Gauthier – E. Marin – F. Prévot (ur.), *Salona IV. Recherches archéologiques franco-croates à Salone. Inscriptions de Salone chrétienne, IVe-VIIIe siècles*, Rome – Split 2010.
- Skok 1915 P. Skok, *Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima iz rimske provincije Dalmacije*, Djela Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 25, Zagreb 1915.
- Testini 1980 P. Testini, *Archeologia cristiana*, Bari 1980.
- Višić-Ljubić 2006 E. Višić-Ljubić, „Salona – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 2 (2005), Zagreb 2006, 387–389.
- Višić-Ljubić 2007 E. Višić-Ljubić, „Salona – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 3 (2006), Zagreb 2007, 426–428.
- Višić-Ljubić 2008 E. Višić-Ljubić, „Solin – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 4 (2007), Zagreb 2008, 479–482.
- Višić-Ljubić 2011 E. Višić-Ljubić, „Novi nalazi iz sarkofagâ na Marusincu“, u: H. Gabrijel Jurišić, OFM (ur.), *Zbornik u čast Emilija Marina za 60. rođendan. Zbornik Kačić 60–62 (2009–2011)*, Split 2011, 615–626.
- Višić-Ljubić 2011a E. Višić-Ljubić, „Solin (Salona) – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 7 (2010), Zagreb 2011, 672–674.
- Višić-Ljubić 2012 E. Višić-Ljubić, „Solin (Salona) – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8 (2011), Zagreb 2012, 659–660.
- Višić-Ljubić 2013 E. Višić-Ljubić, „Solin (Salona) – Marusinac“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 9 (2012), Zagreb 2013, 755–757.
- Zović 2015 V. Zović, „Vulgarni latinitet na natpisima rimske provincije Dalmacije“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 108, Split 2015, 157–222.

EMA VIŠIĆ-LJUBIĆ

MARUSINAC IN THE LIGHT OF NEW RESEARCH

More recent excavations of the Early Christian site of Marusinac, the site of the interment and veneration of the martyr Anastasius, a fuller from Aquileia, commenced in the early 1990s, under the leadership of Emilio Marin. These excavations resulted in the complete discovery of the northern and eastern sections of the structure, and indicated a certain digression from the floor-plan of this building as proposed by E. Dygve. It was observed that the building had not been erected all at once, but rather in several phases, which was clearly visible on the northern wall of the *basilica discoperta*. These findings led the research leader to conclusions that *back the interpretation of the complex as a set of mausoleums, memorials, to which a portico was added on the western side*. As of 2005 revisionary excavations continued under the leadership of Ema Višić-Ljubić, while as of 2007 they proceeded parallel to conservation and restoration works. New vaulted stone tombs, both outside and inside the “basilica”, were discovered. Based on coin finds it may be dated to the 4th century. The third consecutive tomb was discovered along the external eastern wall of *Raum* IV of the “northern basilica”, next to two already known tombs connected by a common wall. South of their position there is another vaulted tomb with the north-south orientation. A devastated vaulted tomb with the west-east orientation and wall-paintings was found in the basilica’s northern nave as early as Antiquity. West of the tomb, in a pit grave dug in limestone, another new sarcophagus (S-6) was found, situated farther north than the three already known anepigraphic sarcophagi (*o*, *p* and *q*), discovered in 1893. There are Christograms on the acroteria of the southern, front side of the sarcophagus lid, or rather, monogrammatic crosses painted in red directly onto the more finely worked surface of the stone. They are depicted in the form of a Latin cross with expanded ends on which the upper portion of the vertical bar ends in the Greek letter *P* (rho) with an open rounded upper section onto which a short diagonal line continues. The finds of these monogrammatic crosses constitute the sole example of writing directly on the stone surface of a sarcophagus in Salona, which may indicate the possibility of the use of this technique for gravestone inscriptions, given the existence of a high number of anepigraphic sarcophagi in Salona, among them a not insignificant number of those which have a more simply or richly adorned *tabula ansata* on the front side of the coffin.

The excavations have shown that the floor in the northern nave of the basilica was very luxuriously appointed. Along the northern pew, over a length of 5.3 m, the remains of flooring were discovered, consisting mainly of marble tiles of various sizes combined with the occasional limestone tile. Smaller mosaic surfaces consisting of whole and multi-coloured tesserae (M-1, M-2) were found at the entrance to *Raum* I, and also along the edge of the eastern section of the same room (M-3). These surfaces were part of a larger mosaic floor, of which E. Dygve discovered the southern edge and labelled it with the letter *O*.

Three new inscriptions were discovered. Two were found as spolia in the floor tiles in the area of the northern annex to the “basilica”. They were carved onto the fragments of the front side of the sarcophagus receptacles laid toward the ground. The inscriptions have not been entirely preserved, and they were dated from the end of the 2nd to the beginning of the 4th centuries. The third inscription is from the Christian period and was found in the fragments in sarcophagi 2 and 3 from *Raum* I. Besides the inscriptions, small stone fragments of architectural sculpture, such as a transenna and pluteus, and two pieces of a marble mensa, were also found in the sarcophaguses.

The remains of the walls of two buildings were found in the northern nave of the so-called *basilica discoperta*, which preceded its construction. Part of a curved wall (Z-1) adorned with frescos along with the preserved floor of a building and the wall (Z-2) of another building (situated farther east and set in the east-west orientation) were defined along the western end of the pew.

Keywords: *Marusinac, Salona, basilica discoperta, vaulted stone tomb, sarcophagus, Christogram, monogrammatic cross, inscription, fresco*